

Romaani puheenvuorona kulttuurisessa dialogissa –
vastuun ja välinpitämättömyyden representaatiot
Markus Nummen teoksessa *Karkkipäivä*

Laura Niemeläinen
Kandidaatintutkielma
Jyväskylän yliopisto
Musiikin, taiteen ja kulttuurin
tutkimuksen laitos
Kirjallisuus
Syksy 2018
Ohjaaja: Mika Hallila
Opponentti: Anna Knihtilä

SISÄLLYS

1. JOHDANTO.....	1
1.1. Tutkimusaineiston esittely.....	1
1.2. Teoreettiset lähtökohdat ja tutkimuskysymykset	2
2. LASTENSUOJELUN REPRESENTAATIOT JA <i>KARKKIPÄIVÄN</i> YHTEISKUNNALLISUUS.....	4
3. KALTOINKOHDELTU LAPSI	8
4. SOSIAALITYÖN TODELLISUUS	11
4.1. Erilaiset asenteet sosiaalityötä kohtaan.....	12
4.2. Ammatillaisen ääni.....	14
5. MONET JA MONIÄÄNISET KERTOJAT YHTEISKUNTA PEILAAMASSA	18
5.1. Fokalisoitu kerronta.....	18
5.2. Kerronnan peilirakenteet	20
6. KOLLEKTIIVINEN HÄPEÄ – PUHEENVUORO KULTTUURISESSA DIALOGISSA	24
7. LOPUKSI.....	29
LÄHTEET	30

1. JOHDANTO

Lasten kaltainkohtelua käsittelevät romaanit ovat yleistyneet 2000-luvun saatossa antaen usein laiminlyödyille lapselle äänen lapsikertojan tai lapsen näkökulman kautta. Markus Nummen *Karkkipäivä* (2010, myöhemmin: K) on yksi aikansa puhuttavimmista lastensuojelua ja sosiaalityön arkea käsittelevistä romaaneista. Nummi on kirjailijan työn lisäksi toiminut elokuvaohjaajana ja on urallaan kirjoittanut niin runoja, elokuvakäsikirjoituksia kuin romaanejakin, ja hänen teoksiaan on käännetty monille eri kielille. Nummen tuotanto painottuu 1990- ja 2000-luvuille ja hän on saanut teoksilleen runsaasti tunnustusta. Kirjailijan, käsikirjoittajan ja elokuvaohjaajan uran lisäksi hän on ehtinyt toimia myös kolumnistina ja kirjoittanut elokuva- ja kirja-arvosteluita eri lehdille. Elokuvakäsikirjoittajan rooli tulee näkyviin *Karkkipäivässä* sen harkituissa ja kompleksisissa kerrontarakenteissa sekä tiiviin jännityksen luomisessa. Yle on valinnut teoksen Suomen 100-vuotisen itsenäisyyden kunniaksi edustamaan 2010-vuoden kotimaisen kirjallisuuden tuotantoa.

1.1. Tutkimusaineiston esittely

Karkkipäivän päähenkilöinä ovat kirjailija Ari, ja hänen sattumalta tapaamansa poika Tomi, sosiaalipäivystäjä Katri sekä pienen 8-vuotiaan Mirjan äiti Paula. Näkökulmat painottuvat pääosassa edellä mainittuihin henkilöihin. Arin perheeseen kuuluvat vaimo Leena ja kolmasluokkalainen tytär Anni. Tomin perheestä ei sen sijaan tarjota aluksi lainkaan tietoa, mutta myöhemmin selviää, että pojan äiti ei halua Tomia osaksi uusperheen elämää ja isällä taas on muita ongelmia. Isän vaikeuksien vuoksi Tomi on sijoitettu tämän huonokuntoiselle mummulle, joka on joutunut sairaalaan. Tomi on jäänyt täysin yksin. Arin ja Tomi tapaavat sattumalta kaupan kassalla, kun Ari ratkaisee Tomin kiperän tilanteen antamalla kassalle pojalta uupuvan rahasumman, jotta Tomi saa maksettua haluamansa ostokset. Pian tapauksen jälkeen Ari kohtaa Tomin talonsa ulko-ovella eikä Arille jää muita vaihtoehtoja kuin päästää pieni pulassa oleva poika sisälle asuntoonsa. Arilla on tilanteesta heti alussa hieman vaivaantunut ja epämiellyttävä tunne, mutta hän ei näe Tomin resuisen ulkomuodon taustalla olevan historian karua todellisuutta.

Tomi haluaa pelastaa kotiinsa hylätyn 8-vuotiaan Mirjan, ja Ari taas kokee velvollisuudekseen huolehtia yksinäisestä ja resuisesta Tomista. Ari saa vähitellen selville syitä Tomin yksinäisyyteen ja tämän perheensä kanssa yhteydenpidon välttelyyn. Pian Arille valkenee, että

Tomilla on turvanaan vain hänet, ja pienen pojan elämäntehtävänä näyttäytyvä naapurin tytön pelastusreissu koituu myös kirjailijan velvollisuudeksi. Samaan aikaan teoksessa elävät pienen pelastettavan Mirjan ja hänen äitinsä Paula Vaaran tarina, sekä molempien lasten perheiden ja tilanteiden jäljille soluttautuvan sosiaalipäivystäjän Katrin arjen kuvaus, mietteet ja pohdinnat. Mirjalle ei ole annettu teoksessa omaa ääntä, mutta hänen tilanteensa selviää muiden henkilöhahmojen tarinoiden kautta. Teoksesta välittyvä todellisuus rakentuu moniulotteisista näkökulmista ja päähenkilöiden ja heidän perheidensä toisistaan poikkeavista taustojen ja tapahtumien kohtaamisista

1.2. Teoreettiset lähtökohdat ja tutkimuskysymykset

Nummen romaani heijastelee vallitsevia ideologioita ja tapoja puhua juuri perheiden ongelmista ja lastensuojelutyön haasteista. Elina Arminen tuo Timo K. Mukan myöhäistuotantoa ja kulttuurisen dialogin käsitettä tarkastelevassa väitöskirjassaan (2009) esiin kaunokirjallisen teoksen dialogisuuden ja argumenttien tarkasteluun olennaisia näkökulmia. Kaunokirjallista teosta tuleekin tarkastella suhteessa kaunokirjallisuuden traditioon ja aikalaiskeskusteluihin, sekä omana esteettisenä ja taiteellisenä merkityssuhdejärjestelmänään (Arminen 2009, 57). Keinoina osallistua aikansa kulttuuriseen dialogiin ovat ainakin henkilöhahmojen toiminta, tapahtumat ja kerrontatapa eli se, mistä kerrotaan ja miten. Arminen viittaa väitöskirjassaan dialogisuuteen kahdella eri tavalla: teokseen puheenvuorona kulttuurisessa dialogissa ja toisaalta kaunokirjallisen teoksen moniääniseen luonteeseen (2009, 57). Onkin oleellista ottaa huomioon niin *Karkkipäivän* rooli yhteiskunnallisen keskustelun tasolla kuin toisaalta teoksen sisällä käyty jatkuva dialogi eri äänien ja näkökulmien välillä.

Kertojien ja niiden moniäänisyyden tarkastelun kautta pyrin havaitsemaan *Karkkipäivän* roolia yhteiskunnallisessa keskustelussa ja hahmottamaan itse teoksen sisällä käytävää dialogia. Kerronnan kautta lukija pääsee ikään kuin sisään henkilöhahmojen elämiin todellisuuksiin ja pyrkii muodostamaan niistä tapahtumien ja omien käsitystensä mukaista kuvaa teoksen aiheesta. Teoksen kaikki henkilöt tuovat vahvasti edustamansa aseman ja roolin kautta näkökulmaansa yhteiskunnallisesti puhuttavaan vaikeaan tilanteeseen ja tunteita herättävään kaltoinkohdellun lapsen selviytymistarinaan. Oletan teoksen vaikuttavuuden perustuvankin sisällön tematiikan ohella paljolti myös kerronnan keinoihin. Saara Korhonen on tutkinut *Karkkipäivän* eri kerrontatasojen kerroksisuutta pro gradussaan ”*Mise en abyme*” -rakenteet Markus Nummen romaanissa *Karkkipäivä* (2013). Hän on tarkastellut syvällisesti teoksessa käytettyjä peilirakenteita, joita romaanissa esiintyy. Tarkastelen näiden rakenteiden merkitystä

yhtenä keskeisenä osana romaanin yhteiskunnallisia vaikutuspyrkimyksiä, sillä sisällön ohella myös muodon tarkastelu avaa teoksen sisältämiä syvällisempiä merkitystasoja.

Tarkoitukseni on selvittää tässä tutkielmassa, miten teos hyödyntää yhteiskunnalliselle romaanille ja kirjallisuudelle yleensä tyypillisiä ja aiheetta esiin nostavia vaikuttamisen keinoja. Pyrin tuomaan esille erityisesti laajemmin välinpitämättömyyteen ja vastuunkantoon viittaavia representaation tapoja. Keskityn tarkastelemaan, millä tavoin romaanin voidaan katsoa osallistuvan aikansa sosiaalityötä ja yhteiskunnallisia ongelmia koskevaan kulttuuriseen dialogiin, sekä sitä, missä määrin teos rohkaisee lukijaa tekemään yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen pyrkiviä tulkintoja. Tutkimuskysymykseni rajautuvat seuraavasti: 1) Millaisia yhteiskunnallisen vastuunoton ja välinpitämättömyyden representaatioita *Karkkipäivässä* tulee esiin? 2) Miten yhteiskunnallinen vaikuttavuus siinä ilmenee? 3) Miten teos osallistuu aikansa kulttuuriseen dialogiin erityisesti sosiaalityön ja lastensuojelun teemoista?

Analyysini ja tulkintani tukena hyödynnän Armisen tutkiman kulttuurisen dialogin käsitteen ja Korhosen kerrontatasojen tarkastelun lisäksi sosiaalitieteellistä tutkimusta 2010-luvun sosiaalityön haasteista alan ammattilasten ja tutkijoiden esiin tuomana. Myös Ylen (2017) tuottama Markus Nummen ja Elina Hirvosen haastattelu taas paneutuu eritoten teoksen yhteiskunnallisuuteen ja sen aiheen ajankohtaisuuteen laajemmasta näkökulmasta, sisältäen myös sosiaalityön tilan sekä lastensuojelutapausten yleistymisen syiden tarkastelua. Hirvonen on kirjoittanut muutamia vuosia aiemmin lapsen kaltoinkohtelua käsittelevän romaanin *Että hän muistaisi saman* (2005). Haastattelu toimii tärkeänä tarkasteluani tukevana aineistona, sillä kirjailijat esittävät siinä ajatuksiaan ”suojustomasta lapsesta” ja esittävät puheenvuoroja yhteiskunnallisen vastuunoton problematiikasta.

Etenen tutkielmassani representaation ja yhteiskunnallisen romaanin käsitteiden avaamisen ja niiden merkitysten pohdinnan kautta tarkemmin aiheen ajankohtaisuuden esiin tuomiseen, jonka jälkeen keskityn tarkastelemaan teoksessa esiintyvää sosiaalityön todellisuutta ja kerronnan eri tasojen merkitystä. Lopuksi punnitsen ja nostan esiin romaanin osallisuutta kulttuuriseen dialogiin omana puheenvuoronaan. Kaikki *Karkkipäivästä* lainaamani teksti on siinä muodossa, jossa se on alkuperäisestikin esitetty, ellei muutoin mainita. Esimerkiksi kursivoitu teksti esiintyy kursiivissa myös itse teoksessa.

2. LASTENSUOJELUN REPRESENTAATIOT JA *KARKKIPÄIVÄN* YHTEISKUNNALLISUUS

Representaatiot kirjallisuudessa ovat tarkoittaneet huomattavia ja aikanaan jo väistyneitä puheenaiheita. Artikkelissaan *Representaation muodot ja mahdollisuudet* Harri Veivo käsittelee representaatioita ja representaation käsitteen merkitystä kaunokirjallisuudessa sen historiallisissa ja nykypäiväisissä konteksteissa. Kun jokin representoi, se edustaa, viittaa, muistuttaa tai vihjaa aina jotakin – merkitsee ja voi näin tulla tulkituksi. Jokainen ihminen yhdistelee kaunokirjallistakin teosta lukiessaan erilaisia kokemiaan ja oppimiaan tapoja ja tietoja, jotka vaikuttavat merkittävästi lukijan tekemiin tulkintoihin. Päättelyprosessi voi olla mahdollisesti jopa loputon, kun vain tulkitsijan mielihalut voivat olla rajana. (Veivo 2010, 136.) Koska voidaan ajatella, että representaatio on aina aiempien tulkintojen pohjalta tehtyä tulkintaa ja subjektiivisia näkemyksiä, representaatioiden tutkiminen on haastavaa eikä lainkaan suoraviivaista. Sen vuoksi en pyrikään esittämään suoraa tulosta representaatioiden merkityksistä romaanissa, vaan tuomaan niitä lukijalle entistä selvemmin esiin.

Representaation teoria ja siitä keskustelu on saanut osaksensa hyvin torjuvaakin kritiikkiä. Representaatiossa on pitkälti kyse jonkin asian tulkitsemisen osoittamisesta ja taas tämän syntyneen tulkinnan tulkitsemisesta, eikä ole välttämättä mahdollista erottaa, millä tavoin ja miten uskottavasti representaatiot luovat ja tuovat esiin todellisuutta kaunokirjallisuudessa. Kuitenkin kirjallisuus, yhtenä esityksen muotona, hyödyntää merkittävästi todellisuutta pyrkiessään eri tavoin kuvaamaan, jäljittelemään ja toisintamaan sitä maailmaa, jossa elämme (Veivo 2010, 138). Näin ollen representaation käsite nousee tärkeäksi kirjallisen teoksen tulkinnassa. Fiktiivisten maailmojen teorian mukaan esittävyys näyttäytyy suhteessa kokonaisuuteen ja sen kannalta tärkeisiin kysymyksiin. Teoria puoltaa representaation käsitteen käyttämistä ja teoreettista paikkaa kirjallisuustieteellisessäkin keskustelussa. (Veivo 2010, 136.)

Karkkipäivän kohdalla on tarpeellista pohtia Veivon asettamaa kysymystä “millä tavoin teksti kokonaisuudessaan käyttää hyväkseen viittauksia todellisuuteen ja niiden mukanaan tuomaa tietoa” (Veivo 2010, 139). Kysymys on keskeinen teokseen sisältyviä merkityksenantoja tarkasteltaessa, sillä niiden avulla voidaan tulkita jotakin tekijän intentioista luoda yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistuva ja yhteiskunnallisella tasolla merkittävä teos. Yksittäiset representaation pienimmät osat eivät ehkä luo uudenlaisia merkityksiä, mutta erilaisten teoksessa esiintyvien tekstilajien, kerrontatapojen sekä moniammatillisten

näkökulmien on jossain määrin kokonaisuutena mielestäni tarjottava mielekästä pohjaa uusien merkitysten luomiselle ja toisaalta tiedon ja näkökulmien lisääntymiselle. Uusien näkökulmien ja lähestymistapojen kautta lukija toimii ikään kuin uudenaikaisena erilaisia merkityksiä kantavana ja siirtävänä vaikuttajana myös yhteiskunnallisen romaanin kautta tulkintoja tehdessään.

Romaanin yhteiskunnallisuuden pohtiminen vaatii monien teoksessa esiintyvien aineiden tarkastelua. Saija Isomaa on tarkastellut artikkelissaan *Nykyajan Hannut ja Kertut: kaltoinkohdeltu lapsi vuosituhannen vaihteen kotimaisessa romaanissa* (2013) nykyaikaisten lasten kaltoinkohtelua käsittelevien romaanien keskeisiä piirteitä. Aiemmin kirjallisuudessa erilaisten kerronnan keinojen on pääasiassa ajateltu viittaavan yhteiskunnalliseen kantaaottavuuteen, mutta nykyaikaisen romaanin tuomat aihevalinnat etenkin juuri lasten kaltoinkohtelun teemana saattavat romaanin yhteiskunnallisen kantaaottavuuden piiriin (Isomaa 2013, 364). Niin myös *Karkkipäivässä* lapsikertojan sekä sosiaalityöntekijöiden keskeinen rooli ja heidän tarjoamansa fokalisointi teoksessa saattavat sen lapsikuvauksen jatkumon yhteiskunnalliseen ja poliittiseen päätyyn.

Suomenkin ratifioima YK:n lapsen oikeuksien sopimus ja sen liittäminen lastensuojelulakiin on yksi tekijä, joka vaikuttaa suomalaisen lukijan tuntemaan moraaliseen huoleen ja vastuuntuntoon (Isomaa 2013, 365). Myös Hirvonen on Ylen haastattelussa todennut poliitikkojen ja muiden niin sanottuun vallankahvaan sijoittuvien henkilöiden olevan tärkeintä lukijakuntaa Nummen romaanille. Nummi taas tuntuu vihjaavan ja tunnistavan oman vaikuttavan roolinsa kirjailijana todetessaan, että hänen on kirjailijana häpeällistä antaa vastausta siihen, millaiselle lukijakunnalle teos on tarkalleen ottaen. (YLE 2017.)

Karkkipäivässä sen yhteiskunnallinen vaikuttavuus tulee kokonaisuutena esiin juuri molempien ulottuvuuksien kautta: ajatuksia ja tunteita herättävien aiheiden ja kerronnan keinojen hyödyntämänä. Rajapinta toden ja fiktion välillä hämärtyy kun tekstiin on lisäksi sisällytetty erilaisia tekstin osia ja raportin pätkiä hyvin asianmukaiseen tyyliin sekä teoksen jälkisanoina paljastetun intertekstin myötä. Isomaa toteaa oikeastaan kaikkien lapsen kaltoinkohtelua käsittelevien romaanien kuuluvan yhteiskunnalliseen kirjallisuuteen kuvauskeinojen objektiivisuuden vain vaihdellessa (2013, 364). Myös Arminen esittää näkemyksensä kaunokirjallisen teoksen paikasta laajassa sosiaalisessa ja historiallisessa kulttuurikontekstissa, erilaisten konkreettisten toimijoiden ympäröimänä. Kaunokirjallinen teos voidaan nähdä keskeisenä puheenvuorona aina aikansa kulttuurisessa dialogissa. Arminen viittaa kulttuurisella

dialogilla myös kaunokirjallisen teoksen moniääniseen luonteeseen, jota myös Nummi on tuonut teoksessaan selkeästi esiin. Moniäänisyys vahvistaa romaanin osallisuutta aikansa kulttuuriseen dialogiin. (Arminen 2009, 54–55.)

Karkkipäivässä voidaan katsoa olevan aineksia monenlaisten representaatioiden hyödyntämisestä – teoksessa ilmenee peilirakenteinen, kerrostunut kerrontarakenne, metafiktiivisyyttä ja toisaalta intertekstuaalisuutta. Representaatiota ilmenee siis sekä rakenteellisella että sisällöllisellä tasolla ja näin ollen teoksen todellisuuteen viittaavuuden voidaan katsoa olevan syvälle ulottuvaa. Toisaalta teoksessa keskiössä ovat kirjallisten teosten viittaussuhteiden läpinäkyvyys ja fiktiivisyyden läsnäolo, mutta toisaalta monien representaatioiden kantamat todellisuuskuvat on tuotu esiin. Metafiktiivisten piirteiden kautta fiktiivisen tekstin rakentuminen sekä kaunokirjallisen teoksen tekijyys on tuotu läpinäkyvästi lukijan näkyville. Veivo tuo esiin Jean Bessièren (1999) ajatuksen kirjallisuudesta metarepresentaationa. Bessièren mukaan kirjallisuuden arvo perustuu juuri metarepresentaatioon, koska kirjallisuus pystyy kyseenalaistamaan ja tarkastelemaan sitä materiaalia, jota se käyttää. Kirjallisuus voi tutkia näitä kulttuurissa vaikuttavia esityksiä sitoutumatta ”tieteellisyyden” vaatimuksiin. Veivo myös huomauttaa, että kirjallisuuden kautta voidaan luoda maailmasta sellaisia representaatioita, jotka kuvaavat muiden diskurssien katvealueita ja ovat siksikin eksistentiaalisesti merkittäviä. (2010, 151, 153.) Tämä taas vahvistaisi etenkin kaunokirjallisen teoksen roolia aikansa kulttuurisessa dialogissa vaikuttavana toimijana.

Teksti voi viitata itseensä eli olla itsensä kaltainen, mitä juuri peilirakenteilla tuodaan esiin. Sitaatit ovat perusmerkityksiltään toistoon perustuvaa representaatiota ja jokainen teksti rakentuukin muiden tekstien pohjalta. Veivo käyttää termiä *metaintertekstuaalisuus* merkitsemään tekstin viittaamista kirjallisuuden konventioihin tietyn tekstin tai tekstijoukon sijaan. Ajatuksen mukaan metarepresentaatiota voidaan käyttää argumenttina kirjallisuuden etisyyttä vastaan eli kirjallisuudesta puhuva kirjallisuus puhuu vain ja ainoastaan ”kirjallisuudesta”. (Veivo 2010; 149, 151.) Koska tällaisen katsoakseni äärimmäisen ajatuksen perustana on kirjallisuuden ja kielen erottaminen muusta todellisuudesta, metarepresentaation käsite ei kuvaa romaanikirjailijan luomaa kaunokirjallista teosta. Runokieli taas voidaan erottaa muusta todellisuudesta. Kuten Baht (1979) on kuvannut, romaanikirjailijan kielenkäytölle taas on tavanomaista todellisuuden välittäminen valitsemansa kielen kautta, vaikka kaikki kieli ei olisikaan tekijän itsensä hallitsemaa. Se kuitenkin palvelee tekijän intentioita teoksessa. Niin

myös *Karkkipäivässä* Nummen valitsemat tekstit eivät ole kaikki hänen itsensä alkujaan kehittämiä, vaan niiden valitseminen ja hyödyntäminen teoksessa saattavat tekstit palvelemaan teoksen aihetta ja tarkoituksia. Muutokset kirjallisuuden representaatiotavoissa ovatkin kytköksissä siihen, miten milloinkin ymmärrämme maailman (Arminen 2009, 57). Teokseen on valittu aiheita ja keinoja yhdistellä erilaisia tekstejä ja kerronnan tapoja tuomaan yhteiskunnallisesti puhuttavaa aihetta esiin edelleen keskusteluun kannustaen.

3. KALTOINKOHDeltu LAPSI

Tässä luvussa keskityn *Karkkipäivän* keskeisen teeman tarkasteluun osana aikansa yhteiskunnallista keskustelua. Nykyaikaisten kotimaisten romaanien joukossa lapsen kaltoinkohtelua käsittelevien romaanien määrä on noussut ja ainakin lapsen kokemuksia esiin tuovat teokset esittävät lapsen yhä keskeisemmässä roolissa ja usein myös itse puhujana. Huono-osaisten ja kaltoinkohdeltujen lasten sisäistä maailmaa on tuotu esiin, jolloin lapsen ääni ja kokemukset tulevat lukijan käsiteltäviksi. Isomaa tuo lastensuojelua käsittelevien romaanien tarkastelun pohjalta esille toden ja kuvitelman välisen rajapinnan hämärtyksen. Hän huomauttaa, että esimerkiksi lastensuojelua tutkinut tutkija Merja Laitinen on käyttänyt katkelmia Maria Peuran romaanista *On rakkautes ääretön* (2001) omassa aiheetta käsittelevässä tutkimusartikkelissaan. Laitinen vielä toteaa sitaattien havainnollistavan tutkimusaihettaan hyvin. (Isomaa 2013, 364.)

Myös *Karkkipäivän* aihevalinnan voitaisiin osaltaan katsoa olevan yhteiskunnallinen kannanotto lasten kaltoinkohtelua vastaan ja nostavan suojattoman lapsen todellisuuden jokaisen kansalaisen nähtäville. Juuri kaltoinkohdellun lapsen esiin tuominen on siis valinta, joka asettaa teoksen yhteiskunnalliselle ja jopa poliittiselle alueelle osaksi yhteiskunnallista keskustelua. Lastensuojelua ja lapsen oikeuksia koskevat lainsäädännöt ovat kansainvälisestikin verrattain melko moderneja muihin oikeudellisiin sopimuksiin ja jokaista kansalaista koskeviin säädöksiin nähden. Lasten kaltoinkohtelu on myös ylipäänsä kriminalisoitu Suomessa monen muun valtion ohella. Rikollisen aiheen kuvaus nostattaa tiedostavassa yleisössä entistä voimakkaampia reaktioita.

Näkökulma kaltoinkohdeltua lasta tai lastensuojelutapauksia käsittelevissä romaaneissa on usein juuri lapseen rajoittunut (Isomaa 2013, 355–366). Lapsen äänen sisällyttäminen teokseen on tekijän tietoinen valinta, ja se vaikuttaa tietenkin lukijan tekemiin tulkintoihin teoksessa esiintyvistä tilanteista ja tapahtumista juuri laiminlyödyn osapuolen näkökulmasta. Kuitenkin *Karkkipäivässä* myös muut henkilöahmot saavat näkökulmiensa kautta äänen eikä kerronta ole vain lapseen rajoittunut. Näin saadaan kokonaiskuvaa mahdollisimman monen tilannetta tarkastelevan henkilön kautta. 9-vuotias Tomi esiintyy teoksessa henkilöahmona, jonka lapsikertojan kautta lapsen ääni pääsee teoksessa kuuluviin. Myös ulkopuolisen kertojan kerronta on osittain Tomin näkökulmasta kerrottua. Tomi tuo minäkertojan kertomassa supersankaridiskurssiin sijoittuvassa sisäisessä monologiissaan esiin Tokin eli luomansa

supersankarihahmon äänen. Tok on Tomia urheampi tilanteessa kuin tilanteessa pärjäävä supersankari, jonka tehtävänä on pelastaa prinsessa Mirabella eli kotiinsa suljettu Mirja.

Tokin äänen kautta on mahdollista päästä sisään siihen kuvitteelliseen maailmaan, jossa 9-vuotias Tomi elää ja jonka kautta hän yrittää parhaansa mukaan selviytyä. Tok tietää Mirjan tilanteen vakavuudesta, mutta ei kiusaavan lapsijoukon vuoksi tahdo paljastaa omaa nimeään. Tokin monologi ja ulkopuolisen kertojan kerronta tuovat lukijan nähtävälle lapsen vielä hieman kypsymättömän suhteellisuudentajun ja sinnikkyuden. Tok on päättänyt pelastaa Mirabellan, mutta pitää tehtävää ennemminkin omaan sankariasetelmaansa kuuluvana tehtävänä ja koittaa saada apua vain mielikuvitusmaailmaansa sopivalta aikuiselta, kirjailija Arilta:

”Mä olen oikeesti tohtori Kilmoori eli Tok vaan”, sanoi Tomi ja katsoi Aria suoraan silmiin. Katse oli anova. ”Ja mun pitää oikeesti auttaa yhtä sessaa... prinsessaa... eli... eli Mirabellaa. Uskothan sä?” (K: 151)

Tomi yrittää sankarihahmonsa kautta vaikuttaa Ariin ja saada tämän mukaan juoneen. Kuitenkin epävarmuus siitä, voiko hän luottaa mieheen, on ristiriidassa kuvitteellisen maailman urheuden kanssa. Ari sanoo uskovansa Tomia – tai Tokia, jolloin Tomi pystyy avaamaan tilannettaan lisää (ks. K: 152). Lapsen kertoma sadunomainen tarina kuitenkin jopa estää Aria ottamasta sitä vakavasti:

Ari katsoi poikaa. Tomille tämä ei ollut mikään leikin asia. Poika halusi käydä katsomassa ihastustaan. Prinsessaansa. Ari pyyhki tarinasta pois noidat ja vankityrmit. (K: 158)

Ari pitää satumaisia elementtejä lapsen mielikuvituksen tuotoksina ja vaaratilanteen uskottavuus horjuu. Tällainen tilanne voi olla vaikea, kun todellinen tilanne pitäisi selvittää pelokkaan ja mielikuvitusmaailmaansa turvautuvan lapsen kanssa. Mielikuvitusmaailman kerronta ja sen ristiriitaisuus todellisen tilanteen kanssa ovat keinoja turhauttaa myös lukijaa ja saa näin ehkä lukijan entistä enemmän janoamaan tilanteen selvittämistä ja oikeuden toteutumista. Mielikuvitusmaailmaan nojaava lapsi myös lisää lukijan tietoisuutta lasten subjektiivisista keinoista toimia uhkaavissa tilanteissa ja todellisessa hädässä.

Tomi ei ole teoksen ainoa uhkaavaan tilanteeseen ajautunut laiminlyöty lapsi. Mirja on vielä vaarallisemmassa tilanteessa kuin Tomi, sillä hänen äitinsä Paula Vaara on lukinnut hänet omaan huoneeseensa, kun työkiireet ja uran pelastaminen ovat menneet edelle. Mirjan ääntä ei tuoda teoksessa suoraan esiin vaan se välittyy ulkopuolisen kertojan kautta, Paulan henkilökertojan kautta videopäiväkirjassa sekä Tomin sisäisessä monologissa. Muut henkilökertojat ovat näin oleellisia myös muiden henkilöhahmojen asemasta ja tilanteesta

kerrottaessa. Isomaan mukaan ne ”- - vapauttavat lapsen kerrontaa muihin funktioihin” jotta lukijalle välittyy kuitenkin tapahtumien suhteellisuus tarinamaailmassa (2013, 326).

Aikuisten välinpitämättömyyden lisäksi teoksessa tuodaan esiin myös lasten taholta välittyvä vastuuttomuus. Tomia kiusaavien lasten brutaali käytös saa myös lukijan pitkälti järkyttymään, kun lapsijoukko laittaa Tomin roska-astiaan, jonka he työntävät lumista mäkeä alas. Myös Tomin toiminta on väkivaltaista ja ajattelemattoman äkkipikaista, sillä hän tekee kaikkensa pelastuakseen nöyryyttävästä ja epäreilusta tilanteesta. Hän toimii jälleen sankarihahmomaisesti vihollisiaan uhkaillen: ”Tomi ruiskautti pullosta nestettä, osui hihaan. Tyttö perääntyi, muut tulivat kohti. Tomi syöksähti joukkoa kohti, nestettä lensi kaaressa, kaikki perääntyivät” (K: 357). Lasten vastuuttoman käytöksen esittäminen ehkä korostaa ennestään aikuisten vastuullisuuden tärkeyttä. Kiusaavaan lapsijoukkoon kohdistuu myös sanonnan ”joukossa tyhmyys tiivistyy” mukainen ajatus siitä, että toisten toiminnan omaksumista helpottaa se, että kukaan ei näennäisesti joudu vastuuseen, kun moni asettuu samaa asiaa vastaan. Toisaalta kertomuksen lapsetkin ovat omaksuneet toimintatapansa jostakin. Lapsijoukon toiminta perustuukin Paulan käskyyn estää Tomin pääsy Mirjan lähelle. Aikuisten vastuuttomuus näyttäytyy ajankohtaisena polvelta toiselle periytyvänä ongelmana.

Lasten kaltoinkohteluun puuttumisen hankaluutta korostavat Isomaan mukaan teoksissa esiintyvät pedofiliaepäilyt viranomaisten ja sosiaalityöntekijöiden puuttuessa tilanteisiin. Laiminlyöntiin kytkeytyvien teemojen käsittelytavat ovat kotimaisissa teoksissa moninaisia ja lasten kokemusten ja äänen esiin tuonti vaihtelee. Monissa lasten kaltoinkohtelua käsittelevissä teoksissa on tuotu siihen olennaisesti kuuluva sosiaalijärjestelmä sekä sen työntekijät osaksi tarinamaailmaa. (Isomaa 2013, 363.) *Karkkipäivässä* lapsen ääni ja tilanteet, joissa lapset elävät, on saatu tuotua esiin monesta näkökulmasta korostaen myös sosiaalityön kohtaamia haasteita. Seuraavassa luvussa tarkastelen tarkemmin sosiaaliviranomaisten ja sosiaalityön osallisuutta *Karkkipäivässä*, sekä tuon osallisuuden esiin tuomia merkityksiä myös yhteiskunnallisen vaikuttamisen tasolla.

4. SOSIAALITYÖN TODELLISUUS

Karkkipäivässä lastensuojelutyö tuodaan lastensuojelun osalta läpinäkyvästi esiin ammattilaisen omasta näkökulmasta. Sosiaalityön läpinäkyvyyttä korostamaan olen halunnut asettaa tarkasteluun teoksessakin esiin tuodun sosiaalityön todellisuuden ja ammattilaisten kohtaamat haasteet vastata nykyaikansa alati lisääntyviin lastensuojelun ja perhetyön tarpeisiin. Avuksi käytän erityisesti Merja Laitisen ja Sanna Väyrysen (2011) tutkimusartikkelia *Eettiset haasteet lastensuojelun sosiaalityön prosesseissa* sekä Annukka Paasivirran (2012) artikkelia *Miten tullaan lastensuojelun asiakkaaksi? Vastaanottoryhmillä apua nopeasti ja oikea-aikaisesti*. Hyödynnän myös Minna Strömberg-Jakan ja Teija Karttusen (2012) alkusanoja artikkelikokoelmassa *Sosiaalityön haasteet: tukea ammattilaisen arkeen*, johon myös Paasivirran artikkeli lukeutuu. Artikkelit tuovat esiin valikoituja näkökulmia aikansa sosiaalityön tilasta ja sen kohtaamista haasteita eikä luonnollisestikaan tarjoa aukotonta kokonaiskuvaa 2010-luvun sosiaalityön tilasta. Kuitenkin artikkeleissa pureudutaan lastensuojelun ja yleisemmin sosiaalityön ehkä suurimpiin ongelmakenttiin, jotka nousevat myös lukijan nähtäville ja pohdittavaksi *Karkkipäivän* keskeisissä tapahtumissa ja dialogissa. Uskon, että teoksen kertomuksesta esiin tulevat tapaukset ja toimintatavat pohjaavat pitkälti aikansa yhteiskunnalliseen todellisuuteen, mikä lienee yksi Nummen intentioista suojattoman lapsen mahdollisuuksia pohdittaessa.

Sosiaalityön kohtaamat ongelmat saavat kasvot arkisissa käytännön tilanteissa ja kohtaamisissa eivätkä tilanteet ole milloinkaan yksiselitteisiä tai selvärajaisia. (Strömberg-Jakka & Karttunen 2012, 7). Näitä haasteita myös *Karkkipäivän* sosiaalipäivystäjä Katri tuo esiin ulkopuolisen kertojan kuvauksella sekä henkilökertojansa kertomalla sisäkertomuksella eli hahmottelemallaan luentotekstillä. Valmiiksi päätöksentekotalolta asetetut ja suunnitellut ratkaisukeinot eivät voi soveltua kaikkiin yksilöllisiin pulmiin ja haastaviin elämäntilanteisiin. Vaikka palvelujärjestelmä rakentuukin inhimillisistä toimijoista, toiminta ei voi joustaa kaikkeen ja sosiaalivirkailijat joutuvatkin usein mahdottomuuksien eteen. Lisähaastetta työhön tuovat asiakkaiden tai muiden työn parissa tavattavien henkilöiden vastahakoisuuden ja jopa valehtelun taustalla olevat asenteet. Näiden asenteiden ilmentymistä teoksessa ja niiden taustalla olevaa todellisuutta tarkastelen tarkemmin seuraavassa ala-luvussa.

4.1. Erilaiset asenteet sosiaalityötä kohtaan

Karkkipäivän päähenkilöiden suhtautuminen sosiaalipäivystäjiin ja sosiaalitoimiston käytänteisiin nousee esiin kautta teoksen. Strömberg-Jakan ja Karttusen mukaan jopa mahdottomaksi kuvailtujen sosiaalityöntekijöiden kohtaamien tilanteiden noustessa esiin on paikallaan pohtia, mikä on todella sosiaalityön perustehtävä ja tarkoitus. Käytännössä työ ei voi vastata jokaisen yksilön ja ongelmatilanteen vaatimuksiin. He kysyvätkin: ”Keiden tarpeita varten sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmämme palveluverkko on oikeastaan luotu?” (2012, 8.) Tätä dilemmaa Nummi tuo myös romaanissaan esiin vaikeiden ja jopa mahdottomien tilanteiden kuvauksella sekä päällekkäisten tapahtumien kaaosmaisuuksella.

Vastahakoinen suhtautuminen sosiaalityötä kohtaan ilmenee teoksessa erityisesti Paulan henkilöhaamon kohdalla. Mirjan äiti Paula esiintyy hyvin ristiriitaisena hahmona ja sosiaaliviranomaisten näkökulmasta katsottuna hän näyttäytyy hyvin vaikeana ihmisenä. Hän toimii vanhempana kaikin puolin lastensuojelun asiakkuuden alkamista estävin keinoin. Hän pyrkii kaikessa ”kauneuteen”, mutta loogisuus ja järjestelmällisyys menevät kaikessa Mirjan tarpeiden edelle: ”Mutta tärkeää on, että lapsi oppii kauneuteen ja järjestykseen heti alusta alkaen. Hänen omaa parastaan ajatellen” (K: 28). Paula ei siedä järjestyksen horjumista, epätyytyväisyyttä tai muitakaan inhimillisiä lapsen kokemia ja osoittamia tuntemuksia.

Ajoittain tunne vastuusta ja sen myötä tulviva tyytymättömyys itseän ottavat vallan ja Paula kertoo videolle: ”Tässä se rangaistus on. Että tunnen vastuuni. Työnnän sormen haavan pohjaan saakka” (K: 30). Paula herää todellisuuteen, jossa hänen tulisi olla vastuussa omasta lapsestaan ja teoistaan. Mutta vastuuttomien tekojensa vuoksi hän potee vain entistä enemmän syyllisyyttä sitä kuitenkaan hyväksymättä. Hän lukitsee lapsensa kotiin, jotta voisi pyyhkiä kaiken tekemänsä ja aiemmin kokemansa vääryyden: ”Tässä tilanteessa on parempi pysytellä sisällä. Ettei tule turhaa hämminkiä” (K: 32). Paula ikään kuin suojelee omaatuntoaan pimittämällä kaiken tapahtuneen ja minimoimalla siitä koituvat seuraukset. Näillä seurauksilla Paula viittaa sosiaalityöntekijöihin ja ulkopuolisten puuttumiseen:

Kyllä tädeistä ja mummoista selvittää. Tila haltuun. Tilanne haltuun. - - Sen minä vain sanon, että älkää tulko minun ja tyttäreni väliin. Varokaakin... - - Onnea matkaan Paula. Näytä niille paskiaisille. (K: 32)

Paula pitää selkeästi sosiaaliviranomaisia vihollisinaan ja häntä vastustavina osapuolina, jotka tuhoavat hänen ylläpitämänsä järjestystä.

Lapsen vanhemman valehdellessa tai pimittäessä tietoa milloin miltäkin perheen tilanteeseen puuttuvalta osapuolelta, on vieraan aikuisen ja sosiaalityöntekijän vaikea saada käsitystä tilanteen todellisesta luonteesta tai käsillä olevasta todellisesta uhasta ja vaarasta. Hirvonen mainitsee Ylen haastattelussa, että usein aikuisen tai lapsen silmitön valehtelu, lasten mielikuvitus, pelko sekä lapsenomainen mustavalkoisuus vaikeuttavat lastensuojelun tilannetta ja hidastavat merkittävästi lastensuojelun asiakkuuden alkamista, kun lapsen jopa äärimmäinen lojaalius vanhempiaan kohtaan tulee ilmi (Yle 2017). Luottamuksen säilyttäminen ja toisaalta vastuunkantaminen, oikein toimiminen, ovat teoksen tapahtumasarjoissa näennäisesti ristiriidassa, kun esimerkiksi Paulan henkilöhahmo puhuu päiväkirjassaan luottamuksen menettämisestä ja sen aina uudelleen palauttamisesta: ”*Luottamus. Sitten tulee virhe. Virheestä seuraamus. Luottamuksen palauttaminen*” (K: 32). Hän viittaa Mirja-tyttärensä epätoivottuun käytökseen eli siihen, että tyttö haluaa isänsä luokse tai ei tottele äidin antamia tarkkoja määräyksiä. Oman lapsen tarpeiden laiminlyöminen näyttäytyy yhtenä suurimpana vanhemmuuden mukanaan tuoman vastuun vastalauseena, ja näin sosiaaliviranomaisten apu on ensisijaisen tärkeää.

Karkkipäivässä muutkin kuin sosiaaliviranomaiset kokevat haastavana lapsen äärimmäisen lojaaliuden huoltajiaan kohtaan tai oman häpeällisen tilanteen peittelyn. Tomi pimittää Arilta perheensä ja siinä oman tilanteensa todellista hätää kuvitteellisen todellisuutensa kautta: “*Mä olen tohtori Kilmoori. Se kirjoitetaan koo, ii, äi, äm, oo, ee, är, ee. Kil-more. Lyhkäisesti. Tok Kilmoori*” (K: 103). Tomi on asemoitunut ikään kuin omaan sisäiseen turvaansa luomansa roolin taakse eikä halua paljastua: “*Mä en haluu... että rosvot pääsee mun jäljille*” (K: 103). Rosvoilla Tomi viittaa häntä kiusaavaan lapsijoukkoon, joille Paula on uskotellut Tomin häiritsevän Mirjaa. Supersankaridiskurssi hallitsee Tomin kokemaa todellisuutta omasta asemastaan ja toisen ihmisen pelastusoperaatiosta.

Tomin kokema vaara sekä kokemukset ulkopuolisten ymmärtämättömyydestä saavat pienen pojan pimittämään aikuisilta tärkeää tietoa todellisesta tilanteesta. Tomin ajatuksenkulkua kuvataan hyvin autenttisesti kertojan tajunnanvirran kautta: “*Määd Mäks/ Tuli vaa... Tos, se sano... Mun rahat on sun rahat.../ Vast sitte Tok tajus... Määd Mäks... Mut top siikret*” (K: 88). Tomi luo mielessään Arista kuvitelmaansa sopivan hahmon, joka näin ollen liittyy sankarinomaisesti hänen luomaansa todellisuuteen. Näin Tomi luo jo ensimmäisen luottamuksellisen yhteyden Ariin ja asemoi tämän mukaan juoneensa. Ari kuitenkin tietää Tomin valehtelevan tämän kertoessa vanhemmistaan: “Kun mutsi ja Aapee... tai ne ei ole nyt

siellä, kun ne on leffassa - - [j]a mulla ei ole avaimia”. Valehtelu ja sen läpinäkyvyys nostattavat Arissa epätoivon pintaan: “Ari meni työhuoneeseen, veti oven kiinni ja mietti, mitä helvettiä pitäisi tehdä” (K 106). Aikuisen lasta kohtaan tuntema suojeleminen ja välittäminen saavat aikuisen pohtimaan monenlaisia vaihtoehtoja ja usein pyytämäänkin apua ulkopuoliselta asialta työkseen hoitavalta taholta eli sosiaalivirkailijoilta. Sosiaalityöntekijöiden esiintuotu ajoittainen avuttomuus ja neuvottomuus teoksessa kuitenkin osoittavat etteivät päätösvalta ja vastuu ole aina suoraviivaisesti yksittäisellä henkilöllä tai järjestöllä. Vastuun jakamisen teema monimutkaistuu ja laajentuu silloin, kun on kyse perheenjäsenten välinpitämättömyydestä. Toisaalta, koska tavoitteena on luottamuksellinen yhteistyösuhde, valta ja kontrolli pitää tuoda näkyväksi, niin että toisen elämän järjestely ja suunnittelu erilaisine päätöksineen hyväksytään ja lapselle mahdollistetaan paras mahdollinen tulevaisuus (Laitinen ja Väyrynen 2013, 180). Sosiaaliviranomaisilla on työnsä puolesta niin oikeus kuin velvollisuuskin käyttää tätä valtaa, mikä taas vastuuta pakoilevan ja tilannetta häpeilevän aikuisen Paulan, sekä toisaalta tehtävänsä uskollisen Tomin, on vaikea käsittää.

Kuitenkin suhtautumista sosiaalityöntekijöihin ja heidän keskinäistä ilmapiiriään kuvataan myös positiivisessa valossa. Katri kuvaa työnsä ja työyhteisönsä viihtyisyyttä: “Hän piti työstään, hän piti työkavereistaan. Hän oli mitä parhaimmalla tuulella” (K: 135). Katrin ja Petrin käydessä Arin kotona selvittelemässä tilannetta Ari tarjoaa sosiaalivirkailijoille kahvia mutta he kieltäytyvät, jonka jälkeen ulkopuolinen kertoja kuvaa Arin mielteitä: “Sosiaalivirkailijat kieltäytyivät mutta kiittelivät asianmukaisen kohteliaasti” (K: 139). Lukija saa vaivatta hyvän ja oikeudenmukaisen kuvan sosiaalityöntekijöiden toiminnasta ja heidän roolistaan lastensuojelutapauksissa. Kunnioittavan suhtautumisen kuvaus taas edistää viestiä siitä, että sosiaalityö tarvitsee ja ansaitsee lisää resursseja.

4.2. Ammattilaisen ääni

Karkkipäivässä on tuotu näkyviin se, miten tosielämässä ratkaisuja tilanteisiin ja niiden lähestymistapoihin pitää pohtia lukuisista näkökulmista. Niiden ulottumista aina jollain tasolla kotioloihin ja työntekijän oman perheen arkeen kuvataan Sosiaalipäivystäjä Katrin mielteiden ja työssä sekä kotona käydyn dialogin kautta ilmenee tilanteiden ulottuminen kotioloihin ja työntekijän arkeen. Mietteet työssä ja siviilielämässä lausutuista lupauksista ja toiveikkuuden ilmauksista pysäyttävät Katrin teoksessa useaan otteeseen miettimään niiden ristiriitaisuutta tosielämän äärimmäisen epävarmoissa tilanteissa. Lapsille tulee helposti sanottua “lupaan”, vaikka takeita asian onnistumisesta tai muusta toivotusta tuloksesta ei olisikaan: “Ihan

varmasti’, hän sanoi ja tunki pistoksen. Tuttu pistos” (K: 77). Näin Katri kuvaa turhautumistaan ja ahdistustaan työn vaatimia käytännöllisyyksiä kohtaan ja muistelee samassa työtilanteessaan lapselle antamaansa lupausta: “Ihan varmasti äiti tulee hakemaan” (K: 77), mutta äiti ei koskaan saapunut. Tapaus herättää erityisesti lukijassa pintaan tunteita, koska siinä kyseinen lapsi onkin Tomi. Kattrille asia valkenee vasta myöhemmin.

Työssä ahdistuneisuuden ja turhautuneisuuden voidaan nähdä johtuvan vahvasta vastuun kantamisen tuntemuksesta. Vaikka sosiaalipäivystäjän ammatilliseen vastuualueeseen kuuluvat juuri erilaiset vakuuttelut ja varmuuden sekä turvallisuuden tunteen luominen, käytänteet ovat yhteisesti sovittuja säännönmukaisuuksia. Vastuunkannon ja huolehtimisen tematiikassa on paljon ristiriitaisuutta, mikä ilmenee myös Katrin ajatuksissa. Hän toteaa lapsen vakuuttamisen paremmasta ja tyhjien lupauksen olevan yksi sosiaalityöntekijöiden piina. Kuitenkin varmuuden tunteen luominen epävarmassa tilanteessa on tärkeää ja toimii eräänlaisena kulissina. (Ks. K: esim. 77–79.)

Katriin keskittyvien kerrontatapojen vaihtelu tukee ajatusta vastuunkantamisen ja tilanteellisen oikein toimimisen ristiriidasta, sillä kerronnassa vaihtelee nykyhetki Katrin arjessa perheen luona ja työssä, luentomateriaalit, sekä Katrin henkilökohtaiset muistelmat itse tapausten kulusta ja niiden herättämistä tunteista. Luennon aihe on “Lapsen kohtaaminen - sosiaalipäivystäjän näkökulma” eli lastensuojelun todellisuus tuodaan esiin ammatillisesta näkökulmasta (ks. K: esim. 78). Lähestymistapa tukee kirjailijan itsensä pohtimaa tapaa lähestyä vierasta lasta. Nummi on halunnut lähteä ottamaan selvää siitä, mihin ja keneen täytyisi ottaa yhteys tilanteessa, jossa vieras lapsi tarrautuu aikuiseen ja hakee turvaa. Kirjailija on siis oman kokemuksensa kautta lähtenyt miettimään auttamistilanteessa vaihtoehtoista toimintaa. Kirjailija on lähtenyt tutkimaan, miten lastensuojelutapaukset ja niiden todellisuus muuttuvat dokumenttien kautta sanoiksi. (Yle 2017.)

Tapausten todellisuuden sanallistamista edustavat teoksessa eritoten sosiaalipäivystäjien laatimat raportit ilmoituksista. Katri kertoo luennossaan raportoinnin kynnyksen olevan usein hämmästyttävän korkea:

Pysähdytäänpä tähän hetkeksi. Miksi kukaan ei ollut ilmoittanut aikaisemmin? Naapurit? Sukulaiset? Kynnys ilmoittamiseen on usein hämmästyttävän korkea. Kuitenkin esimerkkitaupauksessamme yksi isovanhemmista oli soitellut parikin kertaa. (K: 78)

Katrin koostaman luennon kautta tuodaan näkyviin yksittäisen tapauksen ympärillä vallitsevaa lastensuojelutyön kompleksisuutta. Luentoyleisön suora kehotusmuotoinen puhuttelu

”Pysähdytäänpä tähän hetkeksi” luo henkilökohtaisemman vaikutuksen myös teoksen lukijaan. Katri painottaa muutenkin ennen kaikkea lapsen asemaa ja sen tärkeyttä aikuisen toimintaan nähden – hän painottaa, että aikuinen on se, joka on vastuussa, eikä aikuisella ole tekijänoikeutta edes omaan lapseensa (K: 100). Erilaiset viralliset ja ammatilliset näkökulmat ovat teoksessa keskiössä sillä ne toimivat tärkeänä vaikuttamisen keinona - lukijalle tuodaan esiin aiheeseen kohdistuvat lailliset näkemykset lasten suojelun tärkeyteen ja näin yhteisen vastuun kantamiseen lapsen oikeuksien toteutumisesta.

Turhautuneisuus ja tunne epäoikeudenmukaisuudesta ottavat monesti vallan, kun asiat eivät selviä. Myös Arin toiminta saattaa aiheuttaa lukijassa turhautuneisuutta - mitä mies epäroï ja miksi hän ei vakuuta lasta hänen takaamasta turvallisuudesta ja tuesta. Ari käy mielessään kuitenkin taistelua, ehkä myös Nummen omakohtaisen kokemuksen kaltaisesti, erilaisista toimintamahdollisuuksista ja huolehtii ettei suhtautuminen vieraaseen lapseen, Tomiin, vaikuta turhan intiimiltä (ks. K: 137–140). Sosiaalityössä otetaan jokainen esiin tuleva seikka huomioon eikä Arin suhde poikaan ole selvä tapaus. Laitisen ja Väyrysen artikkelissa painotetaan stereotyyppioista vapaan tiedon hankkimisen ensiarvoista tärkeyttä (2013, 171) niin, etteivät esimerkiksi isät tai miehet saisi lastensuojelutapauksissa automaattisesti pedofiilin tai väkivaltaisen osapuolen leimaa.

Katrin näkökulma paljastaa hänen tietoisuutensa lastensuojelutapausten karusta todellisuudesta ja sosiaalijärjestelmän ristiriitaisuudesta. Myöhemmin Katri muistelee Tomin aiempaa tapausta: “Mutta poika oli myös tuttu. Niin kuin jokainen lapsi on. Pienen ihmisen teeskentelemättömät eleet, kun hätä on suurin” (K: 77). Katrin esitys on selkeästi suunnattu lukijalle luomaan muisteluun läpinäkyvyyttä, tuomaan epäinhimillisiltä vaikuttaviin tilanteisiin inhimillisiä tunteita ja korostamaan toisaalta sitä tosiasiaa että auttamistyötä tekevä ihminen ei totu näkemään lapsen hädästä heijastuvaa välinpitämättömyyttä. Katri ottaa luomansa luentotekstin kautta myös kantaa järjestelmän hyväksyttävään virheellisyyteen: “Yksilöllä on järjestelmässämme vapaus sotkea omat asiansa. Mikään suojelujärjestelmä ei voi olla aukoton. Se meidän on aina muistettava” (79). Puheenvuoro on vakuutteleva ja kehottava, mikä paljastaa Katrin kokemuksen äänen. Myös Laitinen ja Väyrynen linjaavat, että yhteiskunnalliset muutokset heijastuvat sosiaalityön todellisuuteen eettisinä haasteina. Muovautuva todellisuus vaatii uusien eettisten koodistojen muodostumista eli uudenlaisia käytäntöjä kulttuurisissa ja sosiaalisissa moninaisuuksissa. (2013, 184.)

Perheiden ja etenkin lapsen vaikean tilanteen ratkaisuvaihtoehtojen punnitseminen voi olla turhauttavaa ja ahdistavaa. Laitinen ja Väyrynen toteavatkin, että moraaliseen vastuun kantamiseen nivoutuvat syyllisyys ja ahdistus” (2013, 178). Katri kamppailee myös käytännön haasteiden sekä päänsisäisen maailmansa näyttämisen kanssa. Hän toteaa pelon ja kiusallisuuden olevan luento-kuulumaton osa, jonka haluaisi peittää yleisöltä: ”Tämä on luento eikä mikään tunnustustuokio” (K: 98). Myös romaanin loppupuolella hän tuo ilmi tehneensä virkavirheen eli välittäneensä asiakkaana olevasta lapsesta liikaa (K: 208). Aito välittäminen ei soviikaan työn luonteeseen, mikä taas on ristiriidassa teoksen välittämän viestin ja läpinäkyvän kuvauksen kanssa - kaikenlaiset vaikeatkin asiat ja työn inhimillinen puoli on tärkeää tuoda julki. Kuitenkin Katrikin kyseenalaistaa, mitä jää kaiken ”sensuroinnin” jälkeen jäljelle (K: 208).

Aika – tai oikeammin sen puutteellisuus, tulee pohdittavaksi teoksessa vahvasti Katrin kautta. Hän pohtii, miten aika riittää tapausten selvittelyyn ja ettei aikaa oikeastaan edes ole: ”Kukaan muu ei ehtinyt tai osannut välittää yhdestä työstä niin kuin poika” (K: 368). Teos antaa ymmärtää, että ihmiset ovat nykypäivänä liian kiireisiä ja keskittyneitä omaan ja lastensa menestymiseen sekä taloudelliseen pärjäämiseen ettei lähelle osatakaan nähdä. Lapselle tai lähimmäiselle annettu aika onkin minimaalinen. Myös Paasivirta tuo esiin ajan korvaamattomuuden keskeisenä toimivan yhteistyön mahdollistajana: ”Työtapojen kehittämisen aikana on herännyt monia ajatuksia siitä, miten työtä voisi tehdä vielä paremmin ja laadukkaammin. Tärkein tekijä, johon aina palaan, on aika.” (Paasivirta 2012, 247). Hän toteaa myös, että lastensuojelun työtä tulisi järjestää uudelleen, jotta esimerkiksi ajan määräänkin vaikuttaviin sosiaalityöntekijöiden asiakasmääräsuosituksiin voitaisiin todellisuudessa vastata (2012, 248).

Laiminlyödyn lapsen kuvaamisen lisäksi teos tekee lukijan monella tapaa tietoiseksi lastensuojelutapausten sosiaalijärjestelmään kytkeytyvästä ristiriitaisesta todellisuudesta. Sosiaalityön esiin tuonnin analyysin ohella tarkastelen seuraavassa luvussa teoksen kerrontarakenteita, jotka ovat keskeisiä lukijalle välittyvän kokonaiskuvan syntymisessä sekä yhteiskunnallisen vaikuttavuuden rakennusaineina. Kerrontarakenteiden järjestymisen jännitystä luovaksi ja toiveikkuutta lisääväksi kokonaisuudeksi myös vahvistaa romaanin lopun selkeyttä ja tuntemusta asioiden ratkaisemisesta todellisen maailman vääryyksistä ja epäselvyyksistä huolimatta.

5. MONET JA MONIÄÄNISET KERTOJAT YHTEISKUNTA PEILAAMASSA

Karkkipäivän kerronta on hyvin kerrostunutta ja henkilöhahmojen äänet ovat vahvasti esillä. Kertojan ja fokalisoijan käsitteiden tunnistaminen on kerronnan eri tasojen hahmottamisessa keskeistä. Tässä luvussa tarkastelen teoksen kerrontarakenteita tarkemmin. Teos jakautuu kahdeksaan roomalaisilla numeroilla jaettuun osaan, jotka puolestaan jakautuvat lukuihin. Tietyissä luvussa tapahtumia tarkastellaan pääasiassa yhden henkilön näkökulmasta, vaikka siinä esiintyisikin useita henkilöitä. Osien nimet taas viittaavat tapahtumien sijoittumisajankohtaan: I Kerran, II Vuotta myöhemmin, III Vuotta aikaisemmin, IV Illasta aamuun, V Aamusta iltapäivään, VI Illansuu, VII Yötä kohti ja VIII Aina. Henkilöhahmojen näkökulmat ja elämismaailmat tulevat ilmi niin primaaritarinan ulkopuolisen kertojan kerronnan kuin suullisten ja kirjallisten sisäkertomusten kautta.

Primaaritarinalla tarkoitan kokonaisuutta, johon muut osat sijoittuvat. Muut osat ovat tällöin siis jonkun toisen kertomia, sisäkertomusten kautta kokonaisuuden rakentumiseksi luotuja osia. Sisäkertomusten ja primaarikertouksen välinen analogia on kuitenkin viimekädessä kiinni lukijan tulkinnasta. Kuitenkin molempien sisäkertomusten ja primaarikertomuksen kerronnan kautta tekijän intentio välittää henkilöhahmojen näkökulmia ja lähestymistapoja tilanteisiin tulee näkyviin. Ulkopuolisen kertojan kohdalla henkilön näkökulman, olemuksen ja ajatusten esiin tuomista kutsutaan fokalisaatioksi, kun taas henkilökertojan kertomat sisäkertomukset toimivat teoksessa peilirakenteina eli teoksen sisäisnä heijastumina, jotka osoittavat ja vahvistavat teoksen muotoa ja merkitystä (Dällenbach 1989: 7-8). Kerronnan peilirakenteiden tarkasteluun minua innosti Korhosen (2013) *Karkkipäivässä* esiintyviä peilirakenteita tarkasteleva pro gradu -tutkielma, josta olenkin ottanut tekstiini mukaan muutaman huomion.

5.1. Fokalisoitu kerronta

Fokalisointi toteutuu teoksessa kaikkien sen keskeisimpien henkilöiden kautta. Slomith Rimmon-Kenanin (1999) mukaan fokalisointi on niin kutsuttua välitystoimintoa eli tarinan esittämistä tietyn prisman kautta, jonka kertoja kertoessaan verbalisoi. Teoksessaan *Kertomuksen poetiikka* (1999, suom. Auli Viikari) Rimmon-Kenan perustaa termin määrittelyä Gérard Genetten *fokalisoinnin* käsitteeseen. Vaikka käytän romaanissa esiintyvien mielipiteiden ja asenteiden läsnäoloa erilaisina näkökulmina, näkökulman käsite ei kuitenkaan tarkoita tai korvaa fokalisaation käsitettä, jolla Rimmon-Kenanin erottelevan määritelmän

mukaisesti tarkoitetaan tietoisuuden keskusta tai tapahtumien heijastajaa. Kertojan identiteetti taas toimii fokalisoijan ja kertojan välisen eron tekijänä. (Rimmon-Kenan 1999; 95–96). *Karkkipäivässä* toimii ensisijaisesti ulkoinen kertoja, joka siis viittaa suoraan fokalisoijaan. Kerronnassa on kuitenkin usein vahvasti läsnä tietyille henkilölle ominaisia ajattelun tai reagoimisen tapoja. Esimerkiksi Paulan henkilöhaahmon kohdalla, kertoja sanoittaa Paulan sisäistä maailmaa fokalisoijan eli Paulan itsensä kautta. Näin henkilöiden luonteenpiirteet ja suhtautuminen pinnalla oleviin asioihin saavat näkyvyyttä ja tuovat hankaliin tilanteisiin inhimillistä ja moniulotteista kuvaa. Esimerkiksi Paulan tilanteessa ajatuksen juoksun ja levottoman mielen kuvaaminen nostavat esiin erilaiset elämismaailmat, ihmissuhteiden ja kokemusten kauaskantoiset vaikutukset sekä asioiden tärkeysjärjestyksen yksilöllisyyden ja sen horjumisen.

Katrin kohdalla ideologisuus, jäsentelyn ja ajattelun tavat tulevat ilmi luentoteksteistä. Kuitenkin myös ulkopuolisen kertojan kerronnassa esiintyy Katrin ajatuksia usein katkonaisin lausein esitettynä. Kieli on sellaista, jota Katrin voisi kuvitella käyttävän: ”Vahinkoja tuli ja vahinkoa. Mutta elämä jatkui, laastaria ja lääkkeitä oli tarjolla. On elämää haavojen keskellä, haavoista huolimatta” (K: 2017). Passiivi-muodon käyttäminen ja kiteyttävät, jopa metaforiset lauseet ovat Katrin kautta fokalisoitun kerronnan tyypillisiä piirteitä. Kerronnasta nousee esiin Katrin suhtautumista sekä eläviä kuvia siitä, mitä Katri on työssään nähnyt: ”Hän oli nähnyt äidin sekaisin, hakattuna. Hän oli kuullut äidin raivoavan puhelimesta. Ollut mukana siinä tapaamisessa, mihin äiti ei tullut” (K: 207–208). Kerronnasta välittyvät sävy ja tunnelma ovat niin vahvasti esillä, että sen voisi ajatella olevan Katrin suoraa monologia.

Samankaltaisesti luvuittain vaihtuvassa ulkopuolisen kertojan kerronnassa Paulan näkökulma on tuotu esiin suuressa osassa häneen liittyvistä tapahtumista. Paulan kylmä ja ajoittain omahyväinen asenne välittyy selkeästi myös ulkopuolisen kertojan kerronnasta (ks. K: 201–206). Paula on työpaikallaan kiperässä tilanteessa vältellessään työprojektinsa esittelyä ja yrittää lopulta paeta paikalta. Paulalla on erityisen kiperissä tilanteissa suklaa vahvasti mielessään:

Hän otti levyn, työnsi sen takin taskuun, otti sieltä samalla suklaapatukan tyngän. Sen hän työnsi suuhunsa saman tien, palkkioksi hienosta esityksestä, hän selitti itselleen, pyyhki sormiaan pöydän pintaan. (K: 204)

Ulkopuolinen kertoja tuo Paulan liikkeet ja tilanteisiin liittyvät ajatukset esiin niin, että lukija saa kiinni siitä arvomaailmasta, missä Paula elää. Näin primaaritason kertoja osallistuu

henkilöhahmojen kokemuksen välittämiseen fokalisaation kautta. Kerronnan monet näkökulmat saavat teoksessa aikaan vahvasti dialogisuutta ja asenteiden heijastumista niin päähenkilön kuin ulkopuolisen kertojan kertomuksista.

5.2. Kerronnan peilirakenteet

Teoksessa esiintyy primaaritarinan ulkopuolisen kertojan lisäksi tarinaan sisältyviä kertojia sisäkertomusten kerronnassa. Sisäkertomukset elävöittävät romaanin sisältöä, koska ne antavat primaaritarinaa täydentäviä tietoja keskeisten henkilöahmojen taustoista, suhteista ja tyypillisestä käyttäytymisestä. Lisäksi ne lisäävät tietoisuutta lukijan sosiaalijärjestelmän työtavoista ja menetelmistä. Ne auttavat ymmärtämään tapahtumien kulkua sekä tilanteen selvittelyn hidasta etenemistä. Informatiivisen luonteen lisäksi sisäkertomukset tuovat jokaisen kertojan äänen esiin niin, että lukija pääsee näkemään henkilöahmolle tyypillistä elämismailmaa ja puhetapaa.

Primaaritason tarinaa heijastelevat kertomukset ovat teokselle merkittäviä niin sisältönsä kuin rakenteensakin puolesta. Ne ovat rakentuneet niin, että ne muistuttavat ilmaisutavoiltaan, sisällöltään tai rakentumiseltaan vahvasti itse pää- eli primaaritarinaa. Niiden voidaan ajatella toisaalta täydentävän tarinaa, mutta toisaalta ne ovat teoksen tarinalle oleellisia. Ne ikään kuin heijastavat tai peilaavat primaarikertomusta ja antavat sille merkittävää tietoa ja sisältöä. Tätä tietoa lukija voi hyödyntää kautta teoksen tilanteen ja tapahtumien selkeyttämiseksi ja lopun tunne ratkaisun eheästä rakenteesta on näiden erilaisten sirpaleisten osien yhdistymistä yhdeksi kokonaisuudeksi.

Sisäkertomukset kerrotaan teoksessa eri tavoin. Tomin kohdalla sisäkertomus on sisäisen monologin muodossa esitetty sankaritarina. Paulan kohdalla se on suoraan videolle ja sitä kautta ikään kuin lukijalle puhuttua. Puhutussa monologissa vaihtelee sekava kieli, aiheissa hyppiminen ja tapahtumien muistelu, sekä toisaalta järjestelmällisempi Paulalle itselleen suunnattu mentorointi, kuten toistuvat käyttäytymistä perustelevat lausahdukset: ”Luottamus. Sitten tulee virhe. Virheestä seuraamus. Luottamuksen palauttaminen” (K: 32). Paulan ajatuksenkulun suora kuvaus auttaa lukijaa hahmottamaan paremmin tilanteen, jossa Paula elää ja ymmärtää tehdyt ratkaisut perustuen tämän puhe- ja ajattelutavan tuntemiseen. Katrin henkilökertojan esittämä luento taas eroaa virallisemmalla tyylillään spontaanista puheesta, mutta kaikki sisäkertomukset on kerrottu enemmän tai vähemmän esityksenä ulkopuoliselle yleisölle.

Sisäkertomuksissa kertojan kieli eroaa ajoittain siitä kielestä, jota ulkopuolinen kertoja käyttää. Tomin sisäkertomuksen eli sankarikertomuksen kieli on lapsenomaista sisältäen puhekielisiä ilmauksia. Siitä myös selviää, että vieraskielisten sanojen ääntämistä ei ole vielä opittu oikein (ks. K: esim. 60, 88–89). Muut henkilöt näyttävät Tomille sankaritarinoiden tapaan joko liittolaisina tai vihollisina. Tomi puhuu kiusaavasta lapsijoukosta seuraavasti: “Yrjölimapaskaritarit vaanii. Tuhat paskaa ainaski” (K: 7). Primaarikertomuksessa Katri muistaa menneen tapauksen pohjalta pojan lukeman sarjakuva-albumin, jonka ”kannessa oli sankari hirviöiden ympäröimänä” (K: 78). Katrille, ja lukijalle, tarjoutuu tilaisuus yhdistää Tomin henkilökertojan käyttämä kieli ja elämysmaailma niiden taustalla olevaan sarjakuvien mielikuvitusmaailmaan. Lisäksi sarjakuvaelementti toimii yhtenä kokonaisuutta heijastavana peilirakenteena, koska se esiintyy sekä primaarikertomuksessa että sisäkertomuksessa ja sitoo kokonaisuutta edelleen kasaan.

Toiseen todellisuuteen, ”omaan maailmaan”, asettuminen on yhteistä Tomille ja Paulalle juuri sisäkertomusten kontekstissa. Näin ympäröiviä asioita ja omaa toimintaa on helpompi käsitellä ja kontrolloida. Paula kuvaa tilanteensa ajautumista farssiksi:

Homma hallussa. Farssi hallussa. Ehkä olisikin pitänyt... miksei minusta olisi voinut tulla näyttelijää. Mirja... Voi hyvä jumala jeesus paska helvetti... Ei sinne voi mennä... Ei enää. Joskus käy näin... Menen hesperiaan. Ottaisko ne? Ei ne ota... olen liian järkevä... Koko ajan ihan looginen - - (K: 339)

”Hesperia” on ehkä viittaamassa viimeisenä mahdollisuutena toimivaan Hesperian sairaalan psykiatriseen osastoon, jonne todellisuutta voisi paeta. Katkelmasta on nähtävillä Paulan tiedostuksen taso, jossa hän tietää tilanteensa olevan täysin kaoottinen “farssi”. Kaoottisuus antaa hänelle kuitenkin lisää ponnetta selviytyä vaikeasta tilanteesta, kunhan todellisuus pysyy mahdollisimman loitolla. Viittaus loogisuuteen tuo esiin hänen tietoisuuttaan omasta käyttäytymisestään ja tavoitteestaan pyrkiä täydelliseen järjestykseen. Ratkaisun puuttuessa hän purkaa syytökset lapseensa: “Jos Mirja katsot tätä niin... En mä tiedä... Koita pärjällä... Kun ei kato aina voi olla vaan kivaa” (K: 340). Paulan mielestä Mirja onkin se, joka vaatii liikaa eikä hänen elämäntilanteensa ikään kuin voi vastata näihin vaatimukseen eli lapsen tarpeiden etusijalle asettamiseen.

Myös ulkopuolisen kertojan kertomuksessa esiintyy kehyskertomuksena toimiva primaarikertomukseen viittaava *mise en abyme*, kun Arilta valmistuvan käsikirjoituksen nimeksi kerrotaan ”Karkkipäivä”. Nimi taas viittaa Arin itsensä kokemiin teoksen primaaritason tarinassa esiintyviin tapahtumiin. Niinpä hän kirjoittaa kokemuksiinsa

perustuvaa käsikirjoitusta. Tämä peilaussuhde taas voisi kertoa jotakin yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta – todellisuus peilautuu fiktiivisissä teksteissä yhä uudelleen ja uudelleen. Tapahtumat ovat käsikirjoitettuja, mutta ne heijastavat väistämättä todellisuutta. Käsikirjoituksessa esiintyvät kaikki primaarikertouksesta tutut henkilöt, mikä vaikuttaa edelleen siihen, että fiktio rakentuu itse koetun ja tulkitun todellisuuden pohjalta. Ari on vakuuttunut siitä, että haluaa tuoda näkemänsä todellisuuden kaikkien nähtäville. Toisaalta hän huomauttaa, että ne ovat silti fiktiivisessä muodossa laimeampia kuin todellisuudessa: ” ‘Juttelin silloin sen... sen Katrin kanssa’, jatkoi Ari. ‘Kaikki ne jutut mitä sillä oli ollut... Tämä on kevytkamaa niihin verrattuna’ (K: 12). Kerrotut tapahtumat ovat siis todellisuudessa kauheampia ja toivottomampia. Kehyskertomus toimii myös ennakoitina *Karkkipäivän* kertomukselle, mikä voisi osoittaa myös sen, että primaarikertomuksen tapahtumien kokonaisvaltaisia vaikutuksia on miltei mahdotonta tuoda fiktiivisessä tekstissä esiin.

Kerronnan kerrostuneisuus sekä ajoittain selkeätkin *mise en abyme* -rakenteet tekevät harjaantuneemman lukijan tietoiseksi romaanin harkituista kerrontatavoista ja henkilöhahmojen suhteista toisiinsa. Kuitenkin Korhonen nostaa esiin Rojolan (1995) huomion *mise en abyme* -rakenteiden päinvastaisesta vaikutuksesta teoksen keinotekoisuusvaikutelman syntymiselle. Ne tuovat eri kertomusten välillä olevan eron esiin, jolloin primaarikertomus vaikuttaa tarkemmalta jäljitelmältä eli sen mimeettisyys korostuu. (Rojola 1995, viitattu lähteessä Korhonen 2013, 37.) *Karkkipäivän* monet toisiaan peilaavat kertomukset siis lisäävät primaarikertomuksen todentuntuisuutta ja niiden mukanaan tuomat teemat vaikuttavat lukijaan vahvemmin.

Toisaalta todellisuuteen viittaavuuden esiintuominen luo ehkä sittenkin illuusion, jossa lukija ei enää hahmotakaan, miten teos viittaa lukijan elämismailman todellisuuteen. Korhonen tuo ilmi myös teoksen välittämän keinotekoisuuden vaikutelman, kerrontaan ja sen rakenteisiin upotetun viestin siitä, että romaani on selvästi tietoinen itsestään. Tämä tulee esiin juuri peilirakenteiden kautta – suurin osa tekstin sisältämistä erillisistä osista vastaa jollain tapaa itse romaanin kokonaista tarinaa eli primaarikertomuksen tapahtumia, ilmaisutapaa tai keskeistä tematiikkaa. (Korhonen 2013.)

Myös Ari näyttäytyy tietoisena kaunokirjallisen tekstin syvemmästä merkitystasosta: ”Jotakin sellaista Ari kirjoittaisi romaaniinsa. Mutta nokkelammin. Nasevammin. Napajää. Siinä oli monimerkityksisyyttä. Jotakin siitä” (K: 38). Harkittujen sanojen kantamien merkitysten kautta lukija taas saatetaan tekemään erilaisia tulkintoja. Voitaisiin nähdä, että teos pyrkii tekemään

lukijan hyvin tietoiseksi fiktiivisen tekstin rakentumisesta kyseenalaistaen sen suhteen todellisuuteen. Teoksen sisäisten peilirakenteiden ja viittaussuhteiden kautta niin aiheen kuin itse romaanin rakentumisen läpinäkyvyys korostuu. Korhonen tiivistääkin, että itsestään tietoinen romaani perustuu todellisuudesta poimittuihin ja niiden pohjalta tehtyjen tulkintojen luomaan kokonaisuuteen. Tässä kokonaisuudessa sekä fiktiiviset että todelliset tapahtumat ovat välttämättömiä toisilleen. (2013, 30.)

Farssimainen päätös näyttäytyy hieman ristiriitaisena teoksen todentuntuiseen ja harkitusti reflektoituun sisältöön nähden. Kuitenkin toisessa luvussa esiin tullut metafiktiivisyyteen viittaava asetelma Arin käsikirjoituksen valmistumisesta voisi perustella tämän tyylilajin valintaa – Arin kertoman kautta myös lukija saattaa vakuuttua siitä, että tarinan fiktiiviset tapahtumat eivät voi kauheudeltaan vastata niiden ilmentymiä todellisuudessa. Toisaalta Leena tuo esiin myös teoksen vastaanottajan näkökulman miettiessään, onko romaanin lopun pakko olla niin toivoton. Tämä ikään kuin perustelee primaaritason tarinan lopun hullunkurista sekavuutta. Esitystapa saattaa luoda vaihtelevalle lukijakunnalle matalamman kynnyksen käsitellä vaikeaa asiaa. Fiktiivisyyden ja tapahtumien kirjallisen sanoittamisen esiintuonnilla mahdollistetaan lukijalle teoksen rakentumisen ja sen fiktiivisyyden läpinäkyvyys.

6. KOLLEKTIIVINEN HÄPEÄ – PUHEENVUORO KULTTUURISESSA DIALOGISSA

Moraalisten emootioiden herättäminen lukijoissa on yksi yhteiskunnallisen romaanin perinteinen pyrkimys. Emootiot ovat tällöin sosiaalisia eli aikalaislukijoiden yhteisesti jakamia – ne kytkeytyvät kysymykseen hyvästä ja pahasta. (Isomaa 2013, 366.) Kysymys hyvästä ja pahasta sekä oikeasta ja väärästä kuuluvat myös jokaisen sosiaalityöntekijän arkeen, kun sosiaalityöntekijät joutuvat kysymään: onko tämä ihminen oikeutettu tässä tilanteessa apuun vai ei? Asiakkaiden arvottaminen ja normittaminen perustuu itse sosiaalityöntekijän ihmiskäsitykseen. Sosiaalityöntekijän työ perustuukin oikeastaan juuri moralisoivien esteiden tunnistamiseen. (Laitinen ja Väyrynen 2013, 168–169.) Paheksunta on aina kulttuurista ja vaikeivät *Karkkipäivän* karut tapahtumat – esimerkiksi Tomin kiusaajien toiminta tai Paulan vastuuton käytös – herättäisi aikalaislukijassa vahvoja tunteita, lukija on kuitenkin tietoinen niiden yleisestä kulttuurisesta paheksuttavuudesta (Isomaa 2013, 366).

Kirjallisuus muovautuu dialogisessa suhteessa kulttuurisiin puhetapoihin ja vaikuttaa näin myös aina sosiaaliseen ja historialliseen kontekstiinsa. Dialogiin osallistuvuuden voidaan ajatella selittävän pitkälti sitä, mitä kirjallisuus pohjimmiltaan on. Kirjallisuus pyrkii osaltaan vaikuttamaan yhteiskunnassa jollain tapaa pinnalla oleviin aiheisiin. Kulttuurisen dialogin puheenvuorot taas ovat luonteeltaan diskursiivisia. (Arminen 2015, 55.) Jokainen keskustelija on osallinen aikansa puhe- ja ajattelutapojen muovautumiseen, ja kulttuuriset puhetavat ja käytännöt taas vaikuttavat niihin edelleen. Ei ole siis yhdentekevää, miten *Karkkipäivässä* nuo 2010-luvun puhuttavat moraalisen vastuun ja lastensuojelutyön aiheet on tuotu esiin.

Teos ottaa kantaa itsessään kaunokirjallisessa muodossa diskursseihin, jotka muokkaavat aina puhuntansa kohteita ja määrittelevät, mikä on totta ja mistä voidaan puhua. Arminen tarkoittaakin kulttuurisella dialogilla “yhteiskunnan eri foorumeilla käytävää keskustelua, jossa erilaiset toimijat ja näkökulmat kohtaavat ja jossa merkityksistä neuvotellaan”. Kirjallisuus on yksi keskusteluun kuuluva toimija. *Karkkipäivän* aiheet yleisesti ja niiden moninäkökulmainen käsittely sijoittavat teoksen jo itsessään osaksi kulttuurista dialogia. Se tuo esiin sekä sosiaalityöhön että yhteiskunnalliseen vastuuseen liittyvät diskurssit, joita molempia muovaavat ja määrittelevät yhteiskunnallisten kysymysten asettajat ja esiin tuojat. (Arminen 2009, 54–55.)

Myös Isomaa pohtii *Karkkipäivän* yhteiskunnallisen vaikuttamisen pyrkimyksiä ja toteaa Nummen teoksen painottuvan juuri kantaaottavan romaanin perinteeseen. Hän perustelee näkemystään muun muassa sosiaalityön viranomaistekstien ja lastensuojelutapauksia käsittelevien sanomalehtiuutisten esiin tuonnilla. Myös viittaus Aino Kääriäisen kertomaan tapaukseen, jota Nummi käyttää hyväkseen Katrin muistelmien kautta kerrotussa Tomin aiemman tapauksen kuvauksessa, viittaa kantaaottavan romaanin. Näin romaani pyrkii edelleen herättämään tunteita vastaanottajassaan, mikä on yksi keino vaikuttaa yhteiskunnallisella tasolla. Isomaa kutsuu *Karkkipäivää* ”tuntevaksi tekstiksi” siinä tiheään esiintyvien intertekstuaalisten kytköksiä myötä. Eri tahojen äänen tuominen erilaisine kertomisen keinoineen voidaan nähdä tietoisena esittämisen tekniikkana. (Isomaa 2013, 367–369.)

Myös tutkijan roolin tiedostaminen on kulttuuriseen dialogiin osallistumista punnittaessa keskeistä. Arminen mukaan tutkija on kysyjän ja vastaajan asemassa osallinen traditiosta, sidoksissa aikaansa. (2009, 56). Tutkijana ja tarkastelijana kohtaan teoksessa tapahtuvan ja sen syntymisen pohjana käydyn keskustelun monien eri tulkintojen läpäisemänä. Pohjatietoni esimerkiksi kirjailijasta, kirjailijuudesta, sosiologisesta tutkimuksesta ja käytännöistä sekä median ja kaunokirjallisuuden erilaisista keinoista ja esittämistavoista antavat tulkinnallisia lähtökohtia. Näiden, ja laajemman tieteellisen keskustelun, pohjalta tarkastelen teosta ja sen osallisuutta kulttuuriseen keskusteluun.

Samoin romaani reagoi muun muassa aikansa moraalisia ja yhteiskunnallisia kysymyksiä käsitteleviin keskusteluihin, ja sisällyttää itseensä sosiaalisen kielen rekistereitä. Näin se on aina kirjallisuuden ulkopuolisen todellisuuden läpäisemä. Luonnollisesti myös erilaiset äänet pääsevät keskenään dialogiin, ja tekstistä heijastuu niin hallitsevien kuin vieraidenkin puhetapojen vuorovaikutus. Merkitykset syntyvätkin erilaisten näkökulmien kohtaamisista. (Arminen 2009, 56–57.) On myös tärkeää muistaa, että dialogi itse käsitteenä voidaan ymmärtää monin eri tavoin, eikä kaiken kattavalta vaikuttava keskustelu tarkoita automaattista totuuden ilmentymistä.

Kielellisen ilmentämisen muodoilla on myös keskeinen osa teoksen viestin välittämisessä lukijalle. Moniäänisen dialogin käsitettä tarkastellut ja kehittänyt Mihail Bahtin on teoksessaan *Kirjallisuuden ja estetiikan ongelmia* (1979) verrannut romaanikirjailijan sanavalintoja runoilijan sanojen käyttötarkoitukseen:

Runoilija pelkistää sanat vieraista intentioista, käyttää vain pelkistämiään sanoja ja muotoja ja käyttää niitä vain siten, että ne kadottavat yhteytensä kielen määrättyihin

intentionaalisiin kerroksiin ja määrättyihin konteksteihin - - Romaanikirjailija - - kulkee aivan toista tietä. Hän hyväksyy teokseensa sekä puhe- että kirjakielen kirjavuuden laimentamatta sitä ja vieläpä korostaen sitä (sillä hän myötävaikuttaa kielen itsetajunnan eristäytymiseen). (Bahtin 1979, 117–118)

Hän sanoittaa romaanikirjailijalle tyypillisen tavan tuoda kaunokirjalliseen teokseen esiin erilaiset äänet, joiden kautta sosiaalinen ja historiallinen todellisuus välittyvät. Romaanikirjailija ei poista sanojen ja kielimuotojen takaa paljastuvia kertoja-hahmoja tai sosiaalista monikielisyyttä, vaan sijoittelee ne tekstiin suhteessa omiin intentioihinsa ja teoksen perimmäiseen merkitykseen (Bahtin 1979, 119). Kirjailija ei siis ole niin sanotusti vastuussa käyttämistään sanoista tai kielimuodoista, vaan hän ammentaa niitä siitä sosiaalisesta todellisuudesta, jossa itsekin elää.

Kuitenkin Bahtin vielä korostaa, että romaanissa tekijän kerrostama kieli muuttuu omaksi taiteelliseksi järjestelmäkseen, joka palvelee tekijän intentionaalista aihetta (1979, 119). Tämän mukaan voidaan siis sanoa, että romaani sisältää aina sosiaaliseen todellisuuteen perustuvia aineksia, jotka kirjailija on valinnut välittämään tarkoittamaansa merkitystä. Arminen summaa Bahtinin teoriaan nojaten, että romaanissa ei ole yhtenäistä kieltä tai ajattelun ideologista keskusta ja näin se pakottaa neuvottelemaan (2009, 58). Näin myös *Karkkipäivä* on esimerkki siitä, miten kirjailija on tuonut teokseen tunteita ja ajatuksia herättäviä aineksia sosiaalisesta todellisuudesta. Teksti johdattelee lukijaa moninäkökulmaiseen neuvotteluun sen moniäänisyyden kautta.

Kaunokirjallisessa teoksessa esiintyvien ilmausten ymmärtäminen ja niiden merkitys kulttuurisessa dialogissa voidaan hahmottaa kysymysten ja vastausten ketjuna. Arminen toteaa, että: “[y]hteiskunnalliset murrokset, sosiaaliset ongelmat ja ryhmien väliset jännitteet luovat tarpeen kysymyksille ja vastausten löytämiselle” (2009, 57). Siksikin on mielenkiintoista pohtia, miten uskottavasti kaunokirjallinen teksti heijastelee esimerkiksi aikansa yhteiskunnan kiintopisteitä ja epäkohtia. Voidaan myös ajatella, että fiktiivinen teksti kuitenkin itsessään sen tavalla esittää ihmisen, maailman ja yhteiskunnan olemusta, on keskeinen tapa osallistua tähän kulttuuriseen keskusteluun.

Nummi tuo esiin Ylen haastattelussa ajatuksensa yhteiskunnallisen vastuun tematiikasta ja nimeää yleisössä heränneiden tunteiden synnyttämän ahdistuksen yhteiskunnan kollektiiviseksi häpeäksi tai syyllisyydeksi. Hän nostaa esiin vastuunkannon problematiikkaa esimerkiksi romaaniin luomallaan käännekohdalla, jossa Ari joutuu kantamaan vastuuta Tomista huomattessaan, ettei perheenjäseniin tai avuntarjoajiin voi enää akuutisti nojautua. (Yle 2017.)

Ari näyttäytyy koomisena hahmona tilanteessa, jossa aikuinen mies on pulassa sankarihahmona esiintyvän vieraan lapsen kanssa. Samoin kun tarinan lopussa niin sosiaalityöntekijät kuin muutkin aikuiset ovat avuttomia. Epäselvyyksien ylitsepääsemättömältä tuntuva suma johtuu osapuolten kokemasta hädestä, väärinymmärryksistä sekä siitä, ettei tilanteeseen sopivia toimintatapoja tunnu löytyvän. Päällimmäisenä nousee pinnalle ajatus siitä, että kukaan ei näyttäydy tilanteessa vastuullisena siihen, minkä vuoksi sosiaalivirkailijat ja lopulta poliisi on hälytetty paikalle. Vastuunottoa tuntuu pidättelevän aikuisten tunne häpeästä. Näin kollektiivisen häpeän käsite osuu kohdalleen teoksen loppua kohden niin teeman kuin kerronnan puolesta. Häpeä estää henkilöhahmoja viemästä tilannetta eteenpäin lasten kannalta parempaan suuntaan.

Koomisuus on yksi tapa monien muiden ohella, jolla vaikeaa aihetta voidaan käsitellä. Mustalla huumorilla lasten kaltoinkohtelua ja suojattomuutta on kuvannut Johanna Sinisalo novellissaan *Hantta ja Kertsi* (2017), jossa pienten lasten vanhemmilla on pahoja ongelmia, muun muassa alkoholismia, työttömyyttä ja masennusta, ja lapset joutuvat selviämään oman onnensa nojassa. Aihe ja tapahtumat ovat yhtäläillä järkyttäviä ja niiden suora esittäminen voisi rikkoa tietynlaista intimitettä. Humoristinen lähestymistapa etäännyttää aiheesta jo sen verran, että siitä on mielekästä lukea ilman sen realistisuuden aiheuttamaa ylimalkaista ahdistusta – etenkin, jos aihe on todella henkilökohtainen tai läheinen.

Huomionarvoista on myös keskeisten henkilöhahmojen sijoittuminen valtaväestöön, mitä myös Korhonen on tutkielmassaan tuonut esiin (ks. 2013, 55). He ovat normaaleja työssä käyviä perheellisiä kantasuomalaisia. Heiltä puuttuu kuitenkin aiemmin jo tarkasteltu keskeinen huomaamisen ja välittämisen väline – aika. Maahanmuuttajataustainen päivittäistavarakaupan työntekijä Amir taas näyttäytyy välittävänä henkilöhahmona, joka huomaa myös Paulan vaikean tilanteen. Kaltoinkohdeltu Tomi taas huomaa naapurin tytön hädän ensimmäisenä. Sivuhenkilön asemassa toimiva hiljainen Erkki Saari on puolestaan valmis kuuntelemaan Paulan huolia ja ottaa asiakseen ilmoittaa tämän tilanteesta sosiaaliviranomaisille. Korhonen tiivistää *Karkkipäivän* pyrkimystä laajemmin yhteiskunnalliseen kuvaukseen:

Romaani herättää myös näin kysymyksiä siitä, mikä on normaalia. - - Jotain vähemmistöä edustavat sivuhenkilöt näyttäytyvät lukijoille inhimillisimpinä eli sellaisina, mitä länsimaisessa yhteiskunnassa on totuttu pitämään hyvänä ja normaalina. Siten *Karkkipäivä* näyttää, että kohtaamattomuus koskee enemmistöä ja on siten koko yhteiskunnan ongelma. (Korhonen 2013, 55)

Näin ajanpuute ja välinpitämättömyys kietoutuvat toisiinsa myös henkilöhahtovalinnan ja toiminnan kuvauksen kautta. Välittävän kontaktin estyminen ja asioiden tarpeeksi aikainen näkeminen ovat keskeisessä ristiriidassa.

7. LOPUKSI

Kandidaatintutkielmani kautta voin vastata asettamiini tutkimuskysymyksiin. *Karkkipäivässä* esiintyy representaatioita aikansa kulttuurista, ja ne tuovat yhteiskunnallisen vastuun ja välinpitämättömyyden teemat vahvasti lukijan itsensä koettaviksi. Teos osallistuu omana puheenvuoronaan diskurssiin, joka käsittelee lastensuojelutyön haasteellisuutta, ja sitä kautta asettaa lukijan nähtävälle laajempia ongelmia, joille tämän on houkuttavaa lähteä pohtimaan vaihtoehtoisia ratkaisuja. Teoksessa vaikuttamisen keinoina ovat erityisesti tekstiin rakennettu peilirakenne, fokalisaatio ja metafiktiivisyys, sekä sisällöllisesti monipuolisien äänien esiin tuotu yhteiskunnallisen vastuun tematiikka, joiden kautta sosiaalinen todellisuus välittyy. *Karkkipäivässä* esiintyy kerrosteisesti kirjallisuuden eri muotoja, jotka taas liittävät henkilöhahmojen tilanteet ja kokemukset toisiinsa. Vaikka lukija ei heti alussa katkelmien perusteella osaa päätellä tilanteen kokonaiskuva, romaanin sisällä olevat erillisetkin osat rakentuvat yhteen luoden eheän kokonaisuuden.

Täysin selkeää kuvaa teoksen viittaamisesta todellisuuteen on haastavaa, ja ehkä jopa turhaa, saada näkyviin. Kuitenkin teoksen monet ainekset yhdessä suuntaavat lukijan huomion aikansa keskeisiin puheenaiheisiin ja herättävät varsin voimakkaitakin tunteita. Yksilön eettiset arvot ovat sidoksissa kulttuuriseen moraaliin, jotka taas pohjautuvat kussakin kulttuurissa tietynä aikana vallalla oleviin normeihin ja ympäristöstä välittyviin vaikutteisiin. Voidaan siis sanoa, että koska esimerkiksi moraalisen vääryyden tunne on kulttuuriin sidonnainen, siihen perustuvien tunteiden herättämispyrkimykset romaanissa viittaavat teoksen pyrkimykseen vaikuttaa yhteiskunnallisesti. *Karkkipäivä* herättää aihevalinnoillaan ja niiden käsittelyllä lukijassa moraalista paheksuntaa ja toivottomuuden tunteita. Näin viesti välinpitämättömyyden tuomasta pahoinvoinnista ja yhteiskunnallisen vastuunkannon tarpeellisuudesta välittyy.

Tutkielman aiheen käsittelystä muodostui sen tutkimusaineiston kaltaisesti moninäkökulmainen ja laaja. Yhteiskunnallinen keskustelu sekä romaani itse kirjallisuuden lajina sisältävät niin runsaasti erilaisia aineksia, että teoksen moninäkökulmainen tarkastelu nousee keskeiseksi osoittamaan romaanin osallisuutta aikansa kulttuuriseen dialogiin. Jatkotutkimusmahdollisuuksia ajatellen voisikin olla mielenkiintoista keskittyä tarkastelemaan syvällisemmin esimerkiksi teoksen kertojanäkökulmien epäluotettavuutta, lapsisubjektin esitystapoja tai yhteiskunnallisen romaanin metafiktiivisiä piirteitä.

LÄHTEET

Tutkimusaineisto

Nummi, M. (2010). *Karkkipäivä*. Helsinki: Otava.

Painetut lähteet

Arminen, E. (2009). *Keskeltä melua ja ääntä: Timo K. Mukan myöhäistuotanto, kirjallisuuskäsitys ja niiden suhde 1960-luvun yhteiskunnallis-kulttuuriseen keskusteluun* (44–53, 65–69). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Bahtin, M. (1979). *Kirjallisuuden ja estetiikan ongelmia*. Moskova: Kustannusliike Progress.

Dällenbach, L. (1977/1989). *The Mirror in the Text*. Alkuteos: *Le récit spéculaire: essai sur la mise en abyme*. Englanninos Jeremy Whiteley & Emma Hughes. Cambridge: Polity Press.

Hirvonen, E. (2005). *Että hän muistaisi saman*. Helsinki: Avain.

Isomaa, S. (2013). Nykyajan Hannut ja Kertut: kaltoinkohdeltu lapsi vuosituhannen vaihteen romaanissa. Teoksessa V. Haapala & J. Sipilä (toim.), *KIVIAHOLINNA – Suomalainen romaani* (355–372). Helsinki: Avain.

Laitinen, M. & Väyrynen, S. (2011) Eettiset haasteet lastensuojelun sosiaalityön prosesseissa. Teoksessa A. Pehkonen & M. Väänänen-Fomin (toim.), *Sosiaalityön arvot ja etiikka* (163–187). Jyväskylä: PS-kustannus.

Paasivirta, A. (2012). Miten tullaan lastensuojelun asiakkaaksi? Vastaanottoryhmillä apua nopeasti ja oikea-aikaisesti. Teoksessa M. Strömberg-Jakka & T. Karttunen (toim.), *Sosiaalityön haasteet: tukea ammattilaisten arkeen* (234–252). Jyväskylä: PS-kustannus.

Peura, M. (2001). *On rakkautes ääretön*. Helsinki: Tammi.

Sinisalo, J. (2017). Hantta ja Kertsi. Teoksessa J. Nummelin (toim.), *Sadan vuoden unet* (236–289). Helsinki: Jalava.

Veivo, H. (2010). Representaation muodot ja mahdollisuudet kirjallisuudessa. Teoksessa T. Knuutila & A. P. Lehtinen (toim.), *Representaatio: Tiedon kivijalasta tieteiden työkaluksi* (135–157). Helsinki: Gaudeamus University Press.

Painamattomat lähteet

Korhonen, S. (2013). *Mise en abyme* -rakenteet Markus Nummen romaanissa *Karkkipäivä*. Helsingin yliopisto. Suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuden laitos. Pro gradu. Haettu 19.1.2019 osoitteesta <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/40111>

Yle. (2017). Markus Nummi: Karkkipäivä – Onko hylätty lapsi aikamme kuva? Haettu 10.12.2018 osoitteesta <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2017/01/03/markus-nummi-karkkipaiva-onko-hylatty-lapsi-aikamme-kuva>